

MELIORACE V ČESKÝCH ZEMÍCH OD POLOVINY 19. STOLETÍ DO KONCE 50. LET 20. STOLETÍ

Libor Svoboda (Ústav evropské etnologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity)

Od 50. let 20. století let až do pádu komunistického režimu, na mnoha místech ale ještě i v 90. letech, se v bývalém Československu každým rokem prováděly rozsáhlé odvodňovací práce. Zasahovaly stále větší území a jejich objem zejména v prvních letech každoročně narůstal. Zatímco v roce 1965 jejich rozsah činil 31 847 ha, po osmi letech, v roce 1973, byl již více než dvojnásobný a týkal se území o rozloze 72 885 ha (Vašků 2011: 444).

Odvodňování zemědělské půdy doprovázely rozsáhlé terénní úpravy, v jejich důsledku měnila krajina, leckdy i zásadně, svůj původní ráz. Byly rušeny a likvidovány malé tůňky, rybníčky a slepá ramena řek a potoků. Lesy, keře, volně stojící stromy či stromořadí, které stály v cestě melioračním pracím, byly pokáceny, terénní nerovnosti srovnány. Mokřady a bažiny byly vysoušeny, prameniště a části vodních toků byly dány do trubek a voda z krajiny odváděna pryč. Z krajiny zmizely potůčky, strouhy, meze, remízky, polní cesty, „neužitečné“ louky i pastviny.

Časem meliorace postupovaly do stále vyšších poloh a čím dál častěji se dotýkaly i pozemků, jejichž odvodňování již tehdy ekonomicky nedávalo žádný smysl. Tím jediným smyslem zůstávalo jen plnění stanoveného plánu. Tak rozsáhlá a často nesmyslná a v konečném důsledku nerentabilní meliorační opatření by v normálním politickém a hospodářském režimu byla sama o sobě nemyslitelná. Mezi podmínkami, které tyto mimořádné zásahy do krajiny umožňovaly, bylo direktivně řízené hospodářství, likvidace soukromovlastnických vztahů, kolektivizace zemědělství a vytváření velkých centrálně řízených zemědělských celků. S následky těchto zásahů se česká krajina, české zemědělství i česká společnost bude ještě dlouho vyrovnávat.

Není proto žádným překvapením, že meliorace a vše, co s nimi souvisí, mají v současné době velice špatnou pověst. Velká část společnosti je považuje za něco zcela negativního, vrcholně škodlivého a neužitečného, něco, co je spojené s režimem, který v Československu vládl v letech 1948–1989, a co je viditelným dokladem jeho velikášských snah o totální proměnu celé země a společnosti. Nebylo tomu tak vždy. V 19. a z velké části i ve 20. století se na meliorační zásahy do krajiny pohlíželo

zcela odlišně. Meliorace a meliorační opatření byly vnímány jako vynikající a užitečný prostředek sloužící ke zvyšování úrodnosti půd a k rozvoji zemědělského podnikání a na jejich propagaci a výstavbě se v minulosti, zejména v 19. a v první polovině 20. století, podílela řada vynikajících a významných hospodářů a zemědělských reformátorů a vizionářů (Jan Skopalík, František Václavík, Karel Adámek, Antonín Němec a mnoho dalších). Meliorace pozemků přitom nebyly záležitostí jenom velkých panství a statků. Zájem na odstraňování úhorů a podmáčených luk měli i menší pozemkoví vlastníci, kteří meliorační práce často prováděli svépomocí. Hospodáři, kteří se do rekultivací pustili, patřili zpravidla v rámci své vesnické komunity mezi uznávané, respektované i úspěšné a byli vzorem pro své sousedy.¹

Problematikou meliorací se zabývají především přírodovědné, technické a zemědělské obory a v posledních desetiletích i ochránci přírody a ekologové. Ze strany historiků a etnologů jim doposud byla, až na výjimky, o kterých bude řeč níže, věnována jen minimální pozornost. O vývoji meliorací v českých zemích se přitom dá hovořit jak v kontextu technických, zemědělských a hospodářských dějin, tak i v kontextu vývoje a emancipace české společnosti v 19. a v první polovině 20. století. Ve druhé polovině minulého století jsou pak viditelným dokladem přístupu vládnoucího komunistického režimu k českému a moravskému venkovu.

Alespoň částečně se tento stav pokouší napravit tato studie, která si klade dva cíle. Za prvé popsat a stručně charakterizovat vývoj meliorací na českém území od 19. století do roku 1948. Ve druhé části je zaměřena na relativně krátké, avšak z hlediska vývoje melioračních prací v tehdejší Československu velmi důležité období od roku 1948 do konce 50. let. Zatímco v první části jsem se mohl opřít o již publikované práce, v části druhé jsem se primárně opíral o archivní prameny.

Přehled literatury

Ponecháme-li stranou odbornou vodohospodářskou a krajinářskou literaturu, která na tuto problematiku nahlíží logicky ze zcela jiného úhlu, o historickém vývoji

a okolnostech se zmiňuje pouze letmo a úplně bokem pak ponechává jejich dopad na soudobou venkovskou společnost, máme k dispozici pouhé čtyři etnologicky či historicky zaměřené odborné studie, které pojednávají přímo o melioracích.

Nejstarší vyšla v roce 1958 v časopise *Český lid*. Autorem byl přední český zemědělský historik a ekonom František Lom, který stručně popsal vývoj a zavádění meliorací v českých zemích od 17. století do první poloviny 20. století. Nepsal jenom o dějinách, ale velký prostor věnoval i druhům a typologii meliorací a technologickým postupům při jejich výstavbě (Lom 1958). Jeho studie nicméně zcela zapadla.

S velkým časovým odstupem více než tři desetiletí vyšla na počátku 90. let ve *Vědeckých pracích Národního zemědělského muzea* studie historika Antonína Hájka pojednávající o vývoji meliorací od nejstarších dob až do období tzv. první republiky, přičemž se soustředí hlavně na druhou půli 19. století a první desetiletí minulého století (Hájek 1991–1992). Obsáhle se zabývá zákonnými a institucionálními předpoklady meliorací a jejich konstituováním jako samostatného vědeckého a technického oboru.

Takřka ve stejné době jako Hájkova studie vyšel v časopise *Vesmír* článek přírodovědce a klimatologa Zdeňka Vašků (1990). O dějinách meliorací pojednává jen stručně, spíše se z přírodovědeckého hlediska zaměřuje na meliorace jako obor a snaží se rekapitulovat důvody jeho vzestupu v minulosti a příčiny úpadku v časech komunistického režimu. V historických pasážích poukazuje na vysokou vlhkost a zamokření české i moravské krajiny, které byly v minulých staletích významným a všudypřítomným krajínotvorným činitelem. Upozorňuje na úzkou souvislost mezi srážkově abnormálními roky a extrémně vlhkými obdobími, jichž bylo v 18. a 19. století velmi mnoho, a katastrofálními neúrodami, jež vedly až k hladomorům (Vašků 1990: 383). O dvě desetiletí později se autor k tématu meliorací vrátil ještě jednou (Vašků 2011). V článku se především zaměřuje na negativní dopady meliorací na českou společnost ve druhé polovině 20. století. Oproti Lomovi i Hájkovi je Vašků vůči fenoménu meliorací podstatně kritičtější. Je to dáno jednak časovým odstupem (od Loma), jednak poznatky získanými během terénních výzkumů a zkušenostmi vycházejícími z jeho profesí zemědělského inženýra, pedologa a geobotanika. Lomův ani Hájkův text Vašků

necituje, i když v některých částech článku z roku 1990 je inspirace Lomovou studií evidentní. Tuto studii však v seznamu použité literatury neuvádí ani Hájek.

Zatímco Lom vycházel z archivního studia a při psaní studie využil i rozhovorů s pamětníky, Hájek a Vašků s archivními materiály, jež vznikly činností úřadů, spolků, družstev, firem, velkostatků atd., které vodohospodářské práce plánovaly, prováděly a financovaly, nepracovali. Oba vycházeli především z literatury a z dobových odborných publikací.

Dílicí zmínky o melioracích či hospodářsko-technických úpravách pozemků a jejich vlivu a dopadu na společnost a krajinu se nacházejí i v řadě prací věnovaných kolektivizaci, problematice kulturní krajiny ve 20. století nebo historické geografii (Hájek 2008; Jech 2008; Urban 2016). Komplexněji a s využitím archivních pramenů se však tímto tématem dosud nikdo nezabýval. Výjimkou je vynikající dizertační práce Jaromíra Karpíška věnovaná proměně krajiny českých zemí ve druhé polovině 20. století, ve které je, byť na malé ploše, detailněji a na základě historických pramenů popsán vliv meliorací na proměnu krajiny v 50. letech na Novobydžovsku (Karpíšek 2019: 166–169). Prvenství v drenážování na třeboňském velkostatku se v krátkém článku věnoval třeboňský archivář a historik Adolf Kalný (2001).

Vývoj meliorací od nejstarších dob do poloviny 19. století

Moderní meliorace se u nás začaly provádět o sto roků dříve, než se k moci dostali komunisté. Zatímco si je velká část z nás spojuje spíše s devastací a pod pojmem meliorace si představuje hlavně plošné odvodňování drenážními trubkami, primárně jde především o činnost směřující ke zlepšení kvality a úrodnosti půdního fondu, k úpravě jeho fyzikálních vlastností, k ochraně před škodlivými účinky vodní a vzdušné eroze a v neposlední řadě i k úpravám pozemků. Původní škála činností, které do této skupiny můžeme zařadit, byla daleko širší, než si představujeme dnes, a již v období tzv. první republiky byla v běžné nabídce tehdejších melioračních a stavebních firem. Vedle odvodňování a zavlažování sem patří i ochrana proti erozím, rekultivace, úpravy a budování malých vodních nádrží či rybníků, pozemkové úpravy, odbahňování rybníků a vodních toků, stavba studní a vodovodních řadů, stabilizace svahů, krajinářské úpravy, budování polních cest, mostků a propustí,

zabezpečování svahů, vysazování stromořadí, úprav hrází. Poněvadž je úprava vodního režimu půd ve smyslu odvodnění nebo zavlažení důležitou a také nejviditelnější součástí melioračních opatření, může se z laického pohledu zdát, že je to jediný důvod meliorací (Vašků 2011: 440–441).

Meliorační zásahy jsou velice starou aktivitou úzce spojenou se vznikem a vývojem zemědělství. Snahy odvodňovat, nebo naopak zavlažovat a jinak upravovat pozemky pro jejich zemědělské využití se v omezené míře dané dobovými technickými možnostmi objevují již u prvních zemědělců a starověkých civilizací. Větší či menší terénní úpravy a odvodnění pozemků určených pro zemědělskou výrobu umožnily zemědělsky využívat i takové pozemky, na kterých by bez takovýchto zásahů nebylo vůbec možné hospodařit (písčité půdy, bažiny, pozemky ležící na svazích ad.). Doklady o snahách zúrodnit půdu a připravit ji pro zemědělské využití lze v oblasti dnešních českých zemí nalézt už u nejstaršího zemědělského osídlení. První výraznější zásahy melioračního typu máme doložené z 9. století. Dlouhá stáletí se vždy odvodňovalo tak, že se voda sváděla pouze z podmáčených míst. Na zemědělských, ale i na lesních pozemcích se budovala a udržovala síť struh, příkopů, kanálů, hrázek a mezí, která měla odvádět, popř. zadržovat vodu. Tyto práce se tehdy většinou prováděly na méně rozlehlých pozemcích. K odvodňování velkých a ucelených ploch se přistupovalo jen ve výjimečných případech. Další možností jak zajistit odtok přebytečné povrchové vody z polí byla orba těžkým záhonovým pluhem do úzkých čtyř-, šesti-, někdy i osmibrázdových záhonů, mezi kterými byl rozor, do něhož stékala voda ze záhonů a odtékala z pole (Lom 1958: 26; Hájek 1991–1992: 100; Vašků 2011: 441).

V průběhu středověké kolonizace, kdy byl mýceny a vypalovány lesní porosty, se setkáváme s prováděním jednoduchého podzemního odvodňování za pomoci různých typů v převážné míře dřevěných trativodů, které sbíraly, zachycovaly a odváděly vodu z menších mokřadů a pramenišť. Pozůstatky a stopy těchto drobných vodohospodářských zásahů a staveb byly nalezeny při archeologických průzkumech zaniklých středověkých osad (Mstěnice, Hrotovice na Třebíčsku nebo původní, předhusitské, Sezimovo Ústí u Tábora). Od 18. a od 19. století se začaly objevovat trativody haťové a především kamenné, které byly kvalitnější, ale náročnější

a nákladnější. Na některých místech se jejich výstavba udržela cca až do 70. let 19. století (Lom 1958: 26).

Staré a nevidované trativody i trubková drenáž stále zůstávají součástí naší krajiny, i když je neznalé oko v terénu takřka nemůže poznat, a jsou tak často považovány za výsledek přírodních procesů (prameny, vývěry, úžlabiny apod.). Terénní úpravy a vodohospodářské zásahy po sobě zanechaly stopy i v topografii. Od odvodňovacích zařízení jsou odvozeny některé pomístní názvy (Štůly, Lasy).²

K nejvýznamnějším melioračním stavbám středověku a raného novověku v českých zemích patří rozsáhlé rybníční soustavy na Pardubicku, Třeboňsku a menší např. na Hlubočku, Poděbradsku, Hodonínsku, Tovačovsku, Valticku, Lednicku, v okolí Častolovic a Týniště nad Orlicí, ve kterých byla rybníky propojeny jedním nebo dvěma hlavními kanály a sítí kanálů menších. Např. v pardubické rybníční soustavě vybudované Vilémem z Pernštejna v letech 1498–1514, v níž se nacházelo asi 250 rybníků, tuto roli plnil Opatovický kanál, jenž spojoval tok řeky Labě mezi dnešními Opatovicemi a Semtínem. Na Třeboňsku, kde rybníční soustava vznikala v průběhu 16. století, to byly Zlatá Stoka a Nová Řeka.

Ve druhé polovině 18. století se na panských velkostatkách začaly ve větší míře objevovat snahy o moderní hospodaření, které měly vést ke zvýšení a zefektivnění zemědělské výroby. Zakládaly se dvory, zvětšovaly se plochy obdělávané půdy ad. To přirozeně vedlo k nárůstu provádění melioračních prací, bez kterých by rozšiřování orné půdy a kvalitních luk bylo nemyslitelné.

Odvodňování a další terénní pozemkové úpravy se pomocí trativodů, kopáním struh a příkopů ad. prováděly na panské i poddanské půdě. Větší pozemkoví vlastníci (tedy šlechta) však měli k dispozici mnohem více zdrojů a lidské síly k provádění větších zásahů. Rozsáhlé odvodňovací práce spojené s vybudováním sítě příkopů proběhly v letech 1653–1703 na Děčínsku. Dalšími oblastmi, kde se meliorační práce začaly uskutečňovat ve velkém, byla ve druhé polovině 18. století jihočeská schwarzenberská panství Hlubočko, Krumlovsko a Třeboňsko. Kopaly se zavodňovací i odvodňovací příkopy a kanály, kolem polí a luk se stavěly zídky a vysazovaly stromy. Aby se získala vhodná půda pro pěstování lesa, provedly v letech 1804–1811 správa schwarzenberského třeboňského panství ve spolupráci s buquoyským panstvím Nové Hrady nákladem 47 000 zlatých odvodnění

rozsáhlých blat u Nových Hradů, Boru a Hrdlořez. Ve 30. letech 19. století se začalo s prováděním rekultivačních prací na Šumavě, kde se bažiny přetvářely v pastviny a louky (Kalný 2001: 131; Lom 1958: 26–27).

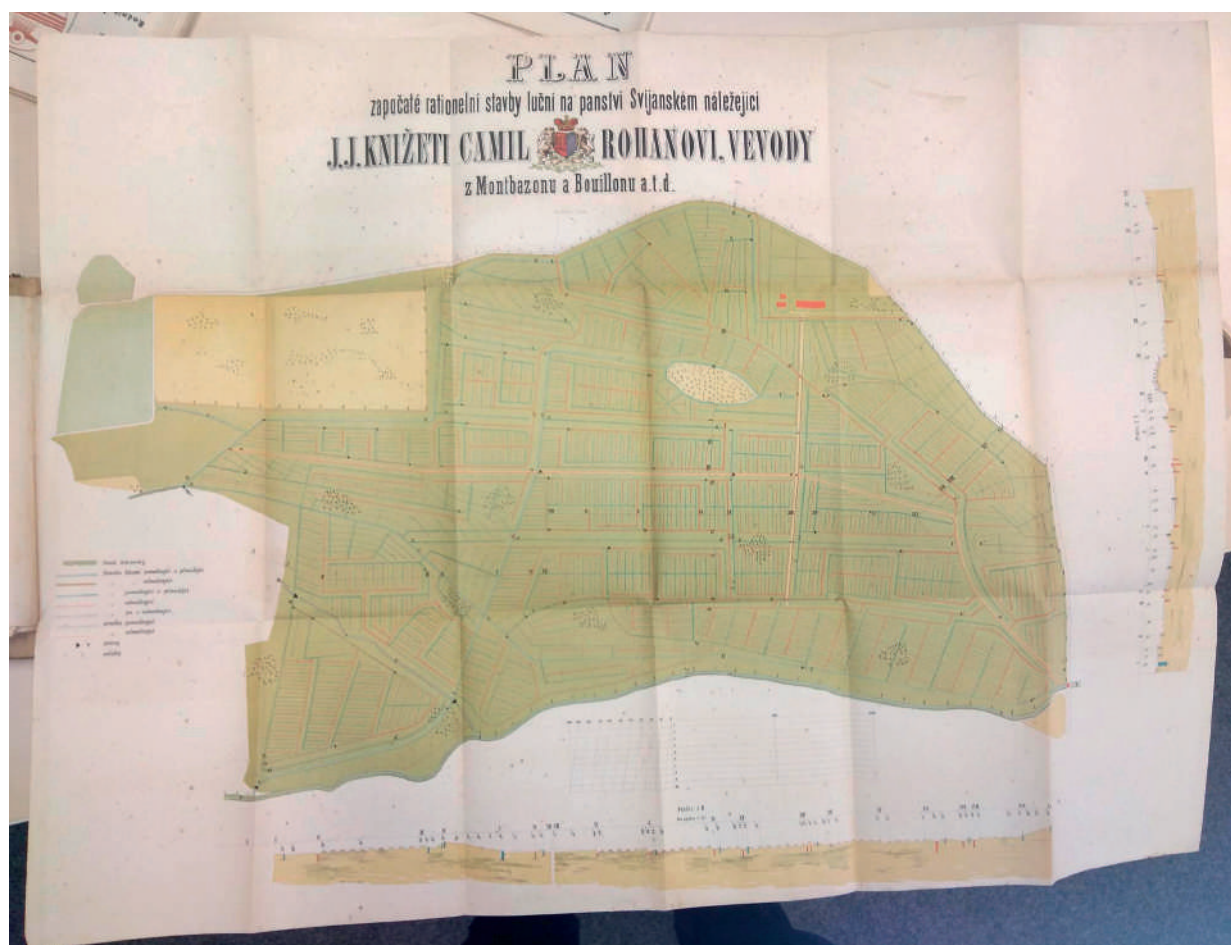
Odvodňování jednotlivých pozemků však bylo mnohem komplikovanější. První pokusy s hlubokým odvodňováním se prováděly částečným pokládáním starých prejzů, jež byly zakryty hatěmi z chvojí. Využívaly se přitom i vlastní vyrobené trubky o malém průměru. Bylo to však velmi nákladné a na velkých plochách špatně proveditelné.

Skutečnou revoluci v meliorování přineslo až drenážování pomocí vypálených hliněných trubek (Kalný 2001: 131). První trubková drenáž z ručně dělaných trubek

z pálené hlíny se začala od roku 1810 (jiné zdroje hovoří o roce 1808) používat v Anglii. Větší využití umožnila až strojová výroba keramických trubek prováděná tzv. drenážními lisami, se kterou se začalo v Anglii v roce 1843. Jednalo se o významný technologický i ekonomický krok kupředu. Do širšího povědomí se tento vynález dostal na světové výstavě v Londýně roku 1851. O několik let později se drenážní lisy začaly používat v Belgii, USA, Německu a v dalších zemích.

Počátky moderních meliorací v českých zemích

V českých zemích se moderně pojaté a cíleně prováděné meliorace začaly provádět od 40. let 19. století, po roce 1850 se ve větší či menší míře budovaly na většině

Mapa meliorací prováděných Františkem Václavíkem na rohanském panství Svijany, otištěná ve Václavíkova spisu z roku 1869

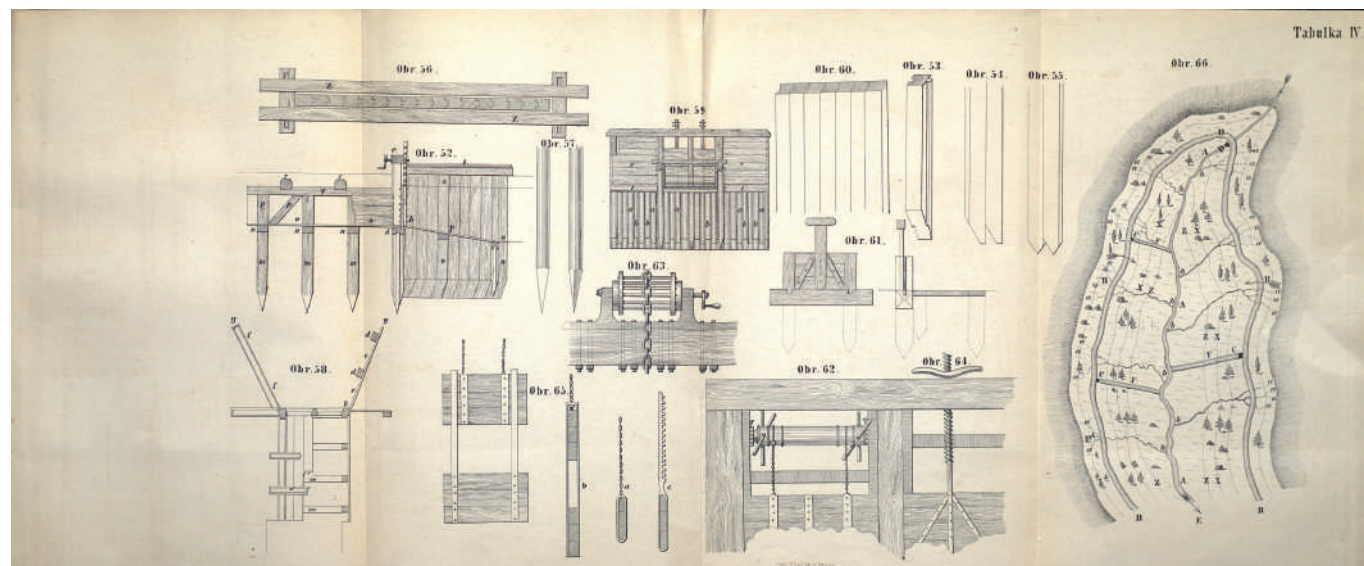
velkostatků, na Moravě např. na Židlochovicku. První odborníci přicházeli většinou z Německa, nejvíce z okolí Hannoveru, říkalo se jim proto Hannoveráci. Většinou to byli samoukové, kteří se nechávali zaměstnat na velkých hospodářstvích a panstvích, kde prováděli odvodňovací a zavodňovací práce (Lom 1958: 27–28; Hájek 1991–1992: 101).

Z té doby, konkrétně z roku 1847, máme doložené i první „domácí“ pokusy odvodňovat půdu trubkovou drenáží. V jižních Čechách, konkrétně na třeboňském panství, byl průkopníkem trubkové drenáže kníže Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu (1799–1888), v západních Čechách hrabě Erwin Nostic. Úspěšnější byl nakonec Schwarzenberg, který na svých rozlehlých dominiích v Čechách a v Rakousku propagoval a zaváděl nové hospodářské metody a opatření v lesnictví, rybníkářství, zemědělství i v průmyslu. Zajímal se i o vytváření tehdy módních krajinných kompozic zaváděných podle anglického vzoru a obklopoval se předními hospodářskými odborníky své doby. Byl předsedou pražské c. k. Vlastenecké hospodářské společnosti pro Čechy a zároveň i prezidentem vídeňské Hospodářské společnosti (Volf 1967: 160). Podobně angažovaní byli i jeho spolupracovníci, kteří se na pokusech s drenážními trubkami podíleli. Byli to především Jan Spiess, Emanuel Hanuss a Jan Bártl. Na knížecím

panství byl v roce 1850 postaven první lisovací stroj na výrobu drenážních trubek v Rakouské monarchii, sestavený a patentovaný schwarzenberským technikem a konstruktérem Janem Spiessem. První pokusy s odvodňováním hliněnými trubkami měly kladné výsledky. Dne 19. 11. 1851 podal vrchní hospodářský správce třeboňského velkostatku Emanuel Hanuss Vlastenecko-hospodářské společnosti v Čechách podrobnou zprávu o provedených pokusech a pokroku v drenážování (Kalný 2001: 132).

S trubkovou drenáží se kníže seznámil při svých cestách do Anglie, která byla v 19. století jednou z průmyslově a zemědělsky nejvyspělejších zemí světa. Jeho pokusům se zavádění drenáží byla ve své době věnována velká pozornost a staly se vzorem pro celou habsburskou monarchii. V roce 1855 bylo v odborném tisku konstatováno, že keramické trubky lze považovat za spolehlivý a užitečný prostředek k odvodňování, a doporučovalo se jejich využití v praxi, stejně jako tomu bylo v Belgii a v Anglii (Lom 1958: 27; Vašků 2011: 443).

Uznávaným odborníkem, nadšeným propagátorem a organizátorem melioračních prací byl Ing. František Václavík (1836–1873). Talentovaný chlapec vystudoval s podporou knížete Rohana a odbornou praxi získal u ředitelství velkostatku v Častolovicích. Založil vlastní projekční a meliorační firmu a v roce 1864 převzal od

Dobové ilustrace různých melioračních opatření a zařízení. Publikováno jako příloha Slavíkova spisu z roku 1969

jednoho z „Hannoveranů“ meliorační práce na panství knížete Rohana ve Svijanech, v roce 1866 pak na panstvích hruboskalském a doksanském. Zasadil se o zřízení zemědělské školy a založení meliorační banky.³ Stal se také autorem prvních česky psaných odborných spisů o této problematice (Václavík 1869).

K dalším průkopníkům moderních meliorací patřil významný český národohospodář, vynálezce zemědělských strojů, průkopník a propagátor nových zemědělsko-hospodářských metod a autor řady odborných prací František Horský z Horskýfeldu, který více než třicet pět let strávil ve službách výše zmiňovaného knížete Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu. Působil na Lounsku a Slánsku, dlouhá léta byl inspektorem schwarzenberského jihočeského panství a v letech 1850–1857 vykonával funkci ředitele zemědělské školy v Rabíně. Po

odchodu do penze si roku 1862 pořídil zanedbané panství v Kolíně nad Labem a udělal z něho vzorové hospodářství. Experimentoval s umělými hnojivými, zakládal ovocné školky, prosazoval výsadbu ovocných stromů podél cest a zavádění nových plodin, navrhoval nové zemědělské nářadí a propagoval střídavé hospodaření a meliorace (Reich 1937; Láznička 2011).

Mezi významnými propagátory meliorací v zemědělství patřil rodák z východočeského Hlinska, spisovatel, národopisec, národohospodář a mladočeský politik Karel Adámek (1840–1918). Rozsah Adámkových odborných zájmů byl mimořádně široký. Vedle toho, že byl aktivním politikem, dlouholetým poslancem Českého zemského sněmu a Říšské rady i členem zemského výboru, se zabýval i o dějiny 17. a 18. století, národopis ad. Zabýval se i praktickými otázkami zemědělské výroby, ekonomikou, školstvím a průmyslem. Věnoval se mj. významu meliorací pro chov dobytka (Adámek 1893) a je autorem publikace *Uhry a Rakousko*, v níž se zabývá i melioracemi v tehdejších Uhrách (Adámek 1901).

Meliorace jako věc státního zájmu. Administrativní a technické zajištění melioračních prací

Zlom v organizování a provádění meliorací přišel v 80. letech 19. století. Důvodem bylo zabránit konkurenci ze zemí, které měly příznivější podmínky pro zemědělskou výrobu a lacinější pracovní sílu. Cílená meliorační opatření měla vést ke zlepšení půdního fondu a k výraznému a očekávanému zvýšení konkurenceschopnosti českého zemědělství. Nová opatření vyžadovala komplexní přístup a nutnost organizace i spolupráce soukromých vlastníků a korporací se státní a zemskou správou a samosprávami. Jako milník svého druhu lze označit vydání *Pamětního spisu ku slavnému zemskému sněmu království českého* (Trojan 1880). Jeho autor ing. Boleslav Trojan, blízký spolupracovník F. Václavíka, v něm politické zástupce a zainteresovanou veřejnost upozorňoval na výhody a přínos melioračních prací. V roce 1880 bylo na českém zemském sněmu rozhodnuto o ustavení organizace zemědělsko-technické služby, tedy technické kanceláře. Definitivně projednána a schválena však byla až 4. 8. 1883. Na Moravě byla obdobná kancelář ustavena roku 1887.

Technická kancelář Zemědělské rady, jak zněl její oficiální název, začala pracovat v červnu 1884. Byla součástí Ústředního úřadu Zemědělské rady a skládala

se z pěti oddělení (všeobecné, regulačně-meliorační, vodovodní, pedologické, poradní). Začínala se šesti členy, jak se postupem let rozrůstala její agenda, počet zaměstnanců dosáhl 152, z čehož jich 57 mělo vysokoškolské technické vzdělání. „Okružník“ o jejím vzniku, působnosti a úkolech (např. propagace meliorací, dodávání znaleckých posudků a doporučení, organizace vodohospodářských prací, snahy o zvýšení úrodnosti půdy, spolupráce při zakládání vodních družstev, vypracovávání melioračně-regulačních projektů, vedení evidence zemědělsko-lesnických projektů) byl vydán 26. 6. 1884. S prvními měřičskými pracemi se začalo záhy po vzniku kanceláře. Ještě v roce 1884 se kancelář podílela na založení melioračního podniku v Hořicích, v dalším roce na regulaci řeky Mrliny u Nymburka. V místech, kde to vyžadovala nutnost, se časem začaly budovat expozitury (např. Česká Lípa, Nový Bydžov, Pardubice, Duchcov, Teplice-Šanov, České Budějovice, Karlovy Vary, Chlumeck nad Cidlinou, Klatovy, Soběslav). V roce 1923 začalo na Unhošťsku fungovat první rekultivační družstvo a ve stejném roce vznikl první podnik středolabských meliorací u Hradce Králové apod. (Hájek 1991–1992: 102, 103).

Technická kancelář Zemědělské rady působila až do roku 1928, kdy po reorganizaci politické správy ukončila svoji činnost a dosud roztržštěná administrativní vodohospodářská služba byla sloučena pod ministerstvo zemědělství. Aktivitu Technické kanceláře převzalo Technické oddělení ministerstva zemědělství, při kterém byl zřízen tzv. Poradní sbor pro výzkumnictví v oboru zemědělské techniky, do něhož patřila i meliorační činnost. Za protektorátu přešlo řízení melioračních prací na ministerstvo dopravy a později na ministerstvo techniky, kde zůstalo až do roku 1948.⁴

Normy a zákonná opatření

Právním podkladem pro provádění meliorací v českých zemích byl Říšský vodní zákon Rakouska-Uherska z roku 1869 a v podrobnostech pak český a moravský zemský vodní zákon, oba z roku 1870, které obsahovaly pasáže směřující k ochraně před záplavami a týkaly se i odvodňovacích opatření. Oba zemské zákony byly převzaty i po roce 1918. Na základě vládního nařízení ze 7. 8. 1942 č. 305/1942 Sb. byly moravský a slezský zákon zrušeny a český vodní zákon z 28. 8. 1870, č. 71 čes. z. z. (českého zemského zákona) rozšířil svoji

platnost pro celé území tehdejšího protektorátu, tedy i na jeho moravskou a slezskou část.⁵ Zákon v této podobě platil až do roku 1955. Další sada zákonů, jež se přímo týkaly této problematiky, byla schválena v letech 1883–1884. Šlo především o zákon č. 83 z 23. 5. 1883 o zachování přehledu o pozemkové dani, zákon č. 92 ze 7. 6. 1883 o scelování hospodářských pozemků, č. 94 o ze 7. 6. 1883, zákon o dělení společných pozemků a o upravení společných uživacích a správních práv. Další meliorační zákony byly přijaty v letech 1909, 1919 a 1925.

Zásadními zákony pro provádění melioračních opatření byly zákon č. 116 z 30. 6. 1886 o zemědělských stavbách, který umožňoval melioračním a regulačním podnikům žádat o státní a zemskou podporu prostřednictvím tzv. melioračního fondu, a zákon č. 117 ze stejného dne o opatřeních k neškodnému svádění horských vod. Na základě zákona č. 116 vznikl Meliorační fond, do něhož bylo z říšské státní kasy uvolněno půl milionu zlatých a jenž sloužil k financování boje proti záplavám a ke zlepšování úrodnosti pozemků. Meliorační fond byl z veřejných prostředků významně podporován i za první republiky, kdy jej stát ročně dotoval 30 miliony korun. Kromě toho československý stát tehdy přispíval zemědělcům i na menší meliorace, vodovodní podniky a další zemědělsko-technické práce (Československá vlastivěda 1930: 236; Fídlér 1975; Hájek 1991–1992: 107).

Meliorace od 80. let 19. století do konce druhé světové války

Zájem o provádění meliorací rostl. Jejich zavádění bylo u velké části rolníků hodnoceno jako pokrok, i když se vedle nadšenců a propagátorů již v této době objevovali i jejich odpůrci. Do konce 19. století se meliorovalo většinou na velkostatkách, od přelomu století měli o meliorace zájem i vlastníci menších pozemků. Ti se za tímto účelem slučovali ve vodních družstvech, jejichž zakládání bylo umožněno výše uvedeným vodními zákony. Rozvoj melioračních opatření začal v prvních letech 20. století, kdy rychle za sebou začala vznikat řada menších i větších vodohospodářských organizací (Středočeský komitét, orlický komitét v Žamberku, komitety berounský, jizerský, vltavský, metujský, hornolabský, cidlinský, Pootavský svaz ve Strakoncích, vodohospodářský svaz v Pardubicích, Hradci Králové, Táboře, Lounech, vodohospodářská jednota v Nymburce, Labský meliorační spolek v Praze a mnoho dalších). Některé

z nich zanikly v době první světové války. V okresech vznikaly meliorační jednoty a na některých místech byly zakládány okresní komise pro vodní úpravy (Lom 1958: 28; Hájek 1991–1992: 107).

Důležitou roli sehrál meliorační svaz, ve kterém se měli sdružit všichni zájemci o vodohospodářské práce, primárně tedy právě vodní družstva, obce, okresy, podnikatelé, majitelé půdy ad. Meliorační svaz měl chránit jejich zájmy a zajišťovat pro ně podporu u úřadů, samospráv apod. Meliorační svaz pro království české byl založen 17. 5. 1906, o několik let později vznikl v Brně meliorační svaz pro Moravu. Svůj vlastní meliorační svaz, *Deutsche Meliorationsverband für Böhmen*, měli i čeští Němci. Po vzniku Československé republiky vznikly meliorační svazy na Slovensku a na Podkarpatské Rusi a vodohospodářský svaz v Opavě. Meliorační svazy byly soustředěny ve výkonných výborech, vedle nichž existovalo ještě Ústředí melioračních svazů v ČSR. Do aktivit melioračních svazů zasáhla světová krize v letech 1929–1933 a druhá světová válka. V roce 1946 se změnila stanovy a jméno na Zemský vodohospodářský svaz zrušený v roce 1952 (Hájek 1991–1992: 106–107).

Od roku 1840 do konce roku 1956 bylo na území tehdejšího Československa vybudováno cca 809 000 ha odvodňovacích zařízení. Jen za léta 1919–1927 byly provedeny úpravy vodních toků o délce 831 km. Největší rozvoj se uvádí v letech 1929–1931, kdy vodní družstva za finančního přispění státu provedla 30–39 000 meliorací ročně. Vodní družstva do roku 1939 celkem zmeliorevala 290 430 ha, od roku 1939 do 1945 18 800 ha. Poté čísla klesala. Za války aktivity ustaly, po válce v letech 1946–1955 proběhlo ročně jen 3 535 ha meliorací.⁶

Meliorační práce a opatření v prvních letech komunistického režimu

Komunisté od počátku usilovali o sjednocení agendy vodohospodářských úprav a centralizaci celého systému. V letech 1948–1953 byl vypracován *Státní vodohospodářský plán*. Podle něho se mělo odvodnit, včetně úprav a rekonstrukcí starších staveb, kolem 730 000 ha mokřin, upravit vodní toky o délce asi 10 000 km a v rybnících a přehradách zadržet 2,36 miliardy m³ vody pro závlahy. V roce 1953 se začalo pracovat na *Plánu zvelebení zemědělského, lesního a vodního hospodářství*, který byl dokončen a schválen v roce 1961. Oficiálním úkolem bylo zvelebení zemědělství a hospodárné

využívání vodních zdrojů a ozdravení přírody a krajiny (Jůva 1968).

Pokračující kolektivizace a deklarovaná „*nutnost uspořádat nově poměry na půdě a zajistit po této stránce zdárný rozvoj JZD a socialistického hospodaření*“⁷ vedla československou vládu 16. 9. 1952 k rozhodnutí vytvořit úřad, který by plnění melioračních prací centrálně zajišťoval. Dosud byla tato agenda roztržena. Zabývalo se jí více organizací a vládních institucí (ministerstvo stavebního průmyslu, zeměměřičské družstvo Geoplán, Komunotechna, n. p. Stavoprojekt a 430 pracovníků zemědělských referátů KNV, kteří byli k dispozici ministerstvu zemědělství). Systém fakticky nefungoval, celkem se podařilo splnit pouze 22% stanovených úkolů z 5976 plánovaných a zadaných hospodářsko-technických úprav pozemků, které byly prováděny nesystematicky a nejednotně. Okresní zemědělské referáty neměly službu pro hospodářsko-technické pozemkové úpravy ani nevedly evidenci zemědělské půdy, což byl – jak stálo ve zprávě – úkol, kterému „*je v SSSR přikládán mimořádný význam*“.⁸

V roce 1955 se tento stav pokusily vyřešit zákonem č. 11 O vodním hospodářství, kterým byla zrušena vodní družstva a veškeré vodní hospodářství včetně správy meliorací bylo odtrženo od zemědělské výroby a centralizováno v roce 1953 zřízené Ústřední správě vodního hospodářství a jí podřízených organizací, které převzaly úkol obnovy starých nefunkčních melioračních zařízení. Ministerstvu zemědělství zůstalo pouze plánování.⁹ Tempo melioračních prací se skutečně zvýšilo. Vládním usnesením ze 4. 9. 1957 bylo řízení melioračních prací včetně úprav vodních toků (maximálně do povodí 150 km²) spolu s řízením zemědělské výroby k 1. 1. 1958 soustředěno v ministerstvu zemědělství a lesního a vodního hospodářství. Současně byl vytvořen podnik pro zemědělské a lesotechnické meliorace, podřízený Správě zemědělství a lesního hospodářství rady KNV, který byl v průběhu roku vybavován k rychlejšímu a efektivnějšímu provádění melioračních prací.¹⁰

V letech 1952–1954 byla vytvořena i základní struktura melioračního výzkumu. V roce 1961 byl z dosavadního výzkumného ústavu zemědělských a lesnických meliorací vytvořen výzkumný ústav meliorací, který zahrnoval problematiku všech melioračních opatření, mimo závlahy, jež byly náplní práce Výzkumného ústavu závlahového hospodářství v Bratislavě.¹¹

Meliorace v čase kolektivizace

Podle obecných představ tedy měla „zlatá“ doba melioračních opatření nastat hned po roce 1948. K tomu ale nedošlo. Jedním z rysů vodního hospodářství po roce 1945 až do poloviny 50. let byla preference výstavby velkých vodních děl na úkor menších melioračních prací, u nichž došlo k prudkému poklesu. V letech 1951–1954 bylo do údržby i výstavby melioračních investováno jen velice málo prostředků. Vodohospodářská zařízení ve prospěch zemědělské výroby nebyla budována, a dokonce docházelo kvůli výstavbě velkých vodních zařízení k jejich poškození. Např. při budování velkých vodních děl na středním Labi nebyly provedeny náhradní meliorace, načež došlo ke snížení výnosů z přilehlých pozemků, hlavně z luk. Při výstavbě velkých vodních nádrží se nepřihlíželo k jejich zemědělskému využití. To se ostatně týkalo i vodních nádrží postavených před válkou, které sice byly budovány i z důvodů zemědělských, v praxi tomu tak ale nebylo.

Své sehrála i tvrdá kolektivizace, která rychle začala rozkládat tradiční sociální vazby na českém a moravském venkově, což se projevilo i při údržbě již vybudovaných melioračních zařízení. Vodní družstva, která je prováděla, s nástupem kolektivizace a přijetím zákona o jednotných zemědělských družstvech v roce 1949 přestala fakticky existovat, a tak se o meliorační stavby neměl kdo starat.¹² Rozvrat se ostatně netýkal jen údržby meliorací, v katastrofální situaci se vinou nekvalifikovaného řízení a neefektivního hospodaření ocitlo celé zemědělské družstevnictví. S velkou slávou zakládaná družstva se po několika letech existence začala rozpadat. Na řadě míst tento proces začal již v roce 1951, pokračoval pak zejména v roce 1952. K jeho akceleraci došlo po projevu prezidenta Antonína Zápotockého na Klíčovské přehradě na Kladensku 1. srpna 1953. Novotný se mimořádně kriticky vyjádřil o situaci v zemědělství s dovětkem, že kdo bude chtít, může z JZD odejít i se svým majetkem, a nikdo mu nebude bránit.

V reakci na tento výrok opustilo JZD kolem 100 000 členů a několik set družstev se zcela rozpadlo. Např. v tehdejší českobudějovickém kraji jen za rok 1953 vystoupilo z družstev 950 členů a zcela se rozpadlo 32 JZD. Počet členů JZD v českobudějovickém kraji, který byl k 30. 6. 1953 18 620 osob, během druhé poloviny roku 1953 a v prvních měsících roku následujícího prudce klesal. Dne 30. 6. 1954 bylo členy JZD v kraji celkem

13 110 osob. Souběžně se snižováním členské základny klesala i výměra obdělávané půdy, z 107 166 ha v roce 1953 na 79 596 ha v polovině roku 1954. Potíže se zakládáním JZD a s jejich efektivitou přetrvávaly až do druhé poloviny 50. let a na mnoha místech, zejména v pohraničí, byly řešeny jejich převedením pod Státní statky (Svoboda 2010: 161–162).

Nedostatečná, nebo vůbec žádná údržba starých melioračních zařízení tedy byla jedním z důsledků dosavadní zemědělské politiky. Špatná situace v tomto směru přetrvávala i ve druhé polovině 50. let. Při šetření provedeném v roce 1957 ve čtyřech okresech (nebylo uvedeno, o které okresy se jednalo) a zaměřeném na stav melioračních opatření bylo zjištěno, že vesměs byla v dezolátním stavu. Odpady byly zanesené a ústí drenáží pod vodou. Údržba meliorací byla konstatována jako nedostatečná, a to zejména na vesnicích, kde se skoro vůbec neprováděla pravidelná kontrola jejich stavu. Přímou bylo uvedeno, že soukromě hospodařící rolníci, před nimiž stála perspektiva združstevnění, nejevili o údržbu zájem. Stejný stav byl i v oblasti úprav vodních toků a lesnicko-technických meliorací.¹³ Na 430 000 ha většinou meliorovaných bývalými vodními družstvy však meliorace již kvůli zanedbání údržby nefungovaly, nebo fungovaly jen částečně.¹⁴

Podle představ komunistického vedení však neprobíhala ani výstavba nových melioračních opatření. Vodohospodářské investice v zájmu zemědělské výroby byly prováděny v malém rozsahu a vodohospodářským zařízením v zemědělství nebyla věnována dostatečná péče a pozornost, provádění hospodářsko-technických úprav pozemků je v některých případech dokonce poškozovalo. Dosavadní stav melioračních zařízení byl označen jako tristní, protože zemědělská výroba nerostla, ale spíše se zhoršovala. Mimořádně špatná situace byla především v pohraničí.¹⁵

Na cestě k plošným melioracím

Ve druhé polovině 50. let sílil tlak na další rozšíření půdního fondu a melioracím začal být ze strany státního a stranického vedení přisuzován zásadní význam pro zemědělskou výrobu, rozšiřování a zkvalitňování zemědělské půdy a zvyšování její úrodnosti. Postup a úkoly při výstavbě melioračních opatření schválila komise politbyra ÚV KSČ vedená I. náměstkem předsedy vlády Jaromírem Dolanským.¹⁶ K nutnosti odvádět přebytečnou

vodu z krajiny a provádět meliorace se ve svých projevech vyjadřovali i nejvyšší státní a straníční představitelé země, jako například na XI. sjezdu KSČ (18.–21. 6. 1958) prezident a nově zvolený první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný.¹⁷

Zasedání ÚV KSČ ve dnech 27.–28. 2. 1957 zdůraznilo, že meliorace jsou jednou z nejefektivnějších zemědělských investic, a je proto potřeba jim věnovat více pozornosti a prostředků, než tomu doposud bylo. Na základě stranického usnesení se zemědělská výroba

měla zvednout o 30%, čehož se mělo dosáhnout jednak zvýšením intenzity hospodaření, jednak rozšířením zemědělské půdy. Právě v úpravě vodních poměrů na rozsáhlých plochách, zejména v pohraničí, spatřovala vládnoucí KSČ a jí podřízený státní aparát jednu z cest jak docílit požadovaného zvýšení. Vodohospodářským úpravám proto byla věnována stále větší pozornost. Podle usnesení XI. sjezdu KSČ „meliorace a vodohospodářské úpravy s nutnými technickými, hydromelioračními, biologickými a agrotechnickými zásahy představují jednu ze

Provádění melioračních prací na Jindřichohradecku. 70.–80. léta 20. století. Foto ze sbírek Muzea Jindřichohradecka

základních podmínek zvelebení zemědělské výroby.¹⁸ Byl stanoven výhledový plán na léta 1960–1975, podle něhož mělo dojít k odvodnění na ploše 634 752 ha, měly být provedeny závlahy na ploše 472 700 ha, mělo být narovnáno 4 652 km vodních toků a upraveno 17 220 km břehových porostů.¹⁹

Důležitým krokem na cestě k efektivnějším melioračním opatřením bylo zřizování melioračních družstev JZD, státních a školních statků, které měly budovat, provozovat a udržovat vodohospodářská díla a zařízení.²⁰ Výrazná podpora stranického a státního aparátu vedla k tomu, že meliorace přestávaly být v průběhu 50. let „jen pouhým“ zemědělským a vodohospodářským opatřením a hospodářskou záležitostí, ale postupně se měnily v záležitost politickou a prestižní (Karpíšek 2019: 168).

Závěr

Vývoj moderních meliorací v českých zemích do počátku 90. let 20. století lze chronologicky rozdělit zhruba do tří základních etap. První etapu je možné vymezit koncem první poloviny a přelomem 70. a 80. let 19. století. V počátku tohoto období se v rakouské monarchii včetně českých zemí objevují první pokusy budovat meliorační zařízení nového typu. V následujících letech a desetiletích se moderní meliorace začaly zavádět po celé zemi. Objevují se první česky psané odborné práce upozorňující na jejich význam pro kultivaci půdy a zvyšování a zkvalitňování zemědělské výroby a snahy dát jim zákonný rámec a získat pro jejich budování státní podporu.

Ve 2. etapě, která začala v 80. letech 19. století a skončila po druhé světové válce, se provádění meliorací stalo předmětem státního a obecného zájmu. Meliorace již nebyly jen metodou ke zlepšení půdního hospodaření sloužící k úpravám vodního režimu v krajině, ale etablovaly se i jako samostatný zemědělsko-technický

obor, který se vyučoval na vysokých školách. Meliorační úpravy získávaly především na sklonku existence Rakousko-Uherska a během tzv. první republiky na popularitě a zasahovaly stále větší území, i když léta krize a druhé světové války jejich rozsah poněkud utlumily. Zejména v úrodných a zemědělsky vyspělých oblastech (Polabí, Poohří, Haná) byly již tehdy meliorační zásahy tak rozsáhlé a robustní, že docházelo k výrazným změnám původního rázu krajiny.

Poslední, 3. etapa pokrývá celé období éry komunismu v Československu. Důležité je však v tomto směru přechodové období, kterým se na větším prostoru zabývá i tato studie. Nacházelo se na rozhraní mezi výstavbou a zaváděním meliorací způsobem, jakým se vyvíjel od konce 19. století a který respektoval původní vlastnické vztahy, a obdobím 60. až 80. let, pro něhož byly charakteristické masivní a bezohledné meliorační zásahy, jež poškodily a zcela změnily původní zemědělskou krajinu. Za jeho počátek můžeme označit rok 1948, konec je pak v samém závěru 50. let. Během této doby došlo na českém a moravském venkově k obrovským a převratným majetkovým a sociálním změnám. Soukromý sektor byl fakticky zlikvidován, zemědělská výroba centralizována a postupně zprůměrněna, venkov byl „stabilizován“. V průběhu páté dekády byla přijata řada zákonů a opatření, které měly v následujících letech a desetiletích umožnit odvodnění co největšího množství neplodných ladem ležících pozemků. Byly vytvořeny instituce, které meliorace organizovaly a prováděly, vláda současně na podporu melioračních prací uvolnila značné finanční prostředky. Poté, co na konci 50. let proběhla třetí vlna kolektivizace, byla politická situace v zemědělství z pohledu KSČ ustálená. Cestě k masivním melioračním zásahům, které měly za úkol několikanásobně zvýšit rozlohu zemědělsky využitelné půdy, již nic nepřekáželo.

POZNÁMKY:

1. Krátký, ale výstižný popis meliorace mokřadu menším rolníkem je uveden v edici vzpomínek Jiřiny Gryczové-Poláčkové. Viz Brandstettrvá – Drápala (eds.) 2017: 81–82.
2. Vašků ve svém článku uvádí různé odborné i lidové názvosloví pro tyto stavby (podzemní rýhy, kryté odtoky, podzemní struhy, zavřené svodotoky, hejcuchoy, kluzy, trativody, průlivy, vastržeje, vastrže, stoky, štěky, splavy, štůly, platice, járky, prolivy, lasy, lázy, štůlky, kamence, kamenice ad. (Vašků 2011: 441–442).
3. K životním osudům Františka Václavíka srovnej jeho krátký životopisný medailon ve 26. díle Ottova slovníku naučného.
4. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Návrh perspektivního plánu zemědělských a lesnicko-technických meliorací na období 1961–1975. Návrh opatření, s. 1–2. K tomu viz také Fidler 1975.
5. Vládní nařízení č. 305/1942/Sb. ze dne 7. 8. 1942. Dostupné na <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/10416/1/2>.

6. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Návrh perspektivního plánu zemědělských a lesnicko-technických meliorací na období 1961–1975. Souhrnná zpráva, s. 2. 3; Zpráva o zemědělském vodním hospodářství z hlediska zajišťování zvětšených úkolů zemědělské výroby a rozšíření výměry orné půdy, s. 4–6.
7. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, s. 1.
8. Tamtéž.
9. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Návrh perspektivního plánu zemědělských a lesnicko-technických meliorací na období 1961–1975. Návrh opatření, s. 1–2.
10. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Návrh perspektivního plánu zemědělských a lesnicko-technických meliorací na období 1961–1975. Souhrnná zpráva, s. 3–4.
11. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Návrh na usnesení vlády na vybudování orgánů pro provádění hospodářsko-technických úprav pozemků při ministerstvu zemědělství. K výzkumu srovnej Fidler 1975.
12. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Návrh perspektivního plánu zemědělských a lesnicko-technických meliorací na období 1961–1975. Návrh opatření, s. 1–2.
13. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Zpráva o zemědělském vodním hospodářství z hlediska zajišťování zvětšených úkolů zemědělské výroby a rozšíření výměry orné půdy, s. 4–6.
14. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Návrh perspektivního plánu zemědělských a lesnicko-technických meliorací na období 1961–1975. Souhrnná zpráva, s. 2–3.
15. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Plán vodohospodářských a melioračních úprav v zemědělství v 5LP. Předmluva k plánu
16. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Zpráva o zemědělském vodním hospodářství z hlediska zajišťování zvětšených úkolů zemědělské výroby a rozšíření výměry orné půdy, s. 1–2.
17. Národní archiv, Archiv ÚV KSČ, f. 01, Zasedání ÚV KSČ 1945–1962, sv. 62–63.
18. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Důvodová zpráva k návrhu zásad pro zřizování melioračních družstev k provádění investiční výstavby, provozu a udržování vodohospodářských děl a zařízení.
19. Tamtéž.
20. Národní archiv, f. Státní úřad plánovací II. (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958, nezpracováno, Podklad pro schůzi kolegia, Návrh zásad pro zřizování melioračních družstev, k provádění investiční výstavby, provozu a udržování vodohospodářských děl a zařízení; Návrh usnesení Politického byra ÚV KSČ.

PRAMENY:

Národní Archiv Praha, f. Státní úřad plánovací (SÚP), Karton 193, zemědělství, meliorace 1951–1958.

Národní archiv, Archiv ÚV KSČ, f. 01, Zasedání ÚV KSČ 1945–1962.

LITERATURA:

- Adámek, Karel 1893. *Meliorování a chov dobytka*. Chrudim: VI. nákl.
- Adámek, Karel 1901. *Uhry a Rakousko. Národohospodářské a statistické rozhledy*. Brno: tiskem Ant. Kindla.
- Beranová, Magdalena – Kubačák, Antonín 2010. *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha: Libri.
- Blažek, Petr – Kubálek, Michal (eds.) 2008. *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*. Praha: Dokořán.
- Brandstettróvá, Marie – Drápala, Daniel (eds.) 2017. *Jiskřičky naděje. Vzpomínky Jiřiny Gryczové-Koláčkové*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašský muzejní a národopisný spolek v Rožnově, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm.
- Březina, Vladimír – Pernes, Jiří (eds.) 2009. *Závěrečná fáze kolektivizace zemědělství v Československu 1957–1960*. Brno: Stilus.
- Československá vlastivěda. 1930. Díl VI. Práce. Praha: Sfinx, Bohumil Janda
- Fidler, Jiří 1975. *Meliorace*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Fučík, Petr – Kulhavý, Zbyněk – Tlapáková, Lenka 2011. *Pracovní postupy eliminace negativních funkcí odvodňovacích zařízení v krajině*. Praha: Výzkumný ústav meliorací a ochrany půd. Dostupné

- z: <[https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/priode_blizka_opatreni/\\$FILE/OOV-metodicka_prirucka-20121101.pdf](https://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/priode_blizka_opatreni/$FILE/OOV-metodicka_prirucka-20121101.pdf)>.
- Hájek, Antonín 1991–1992. Vývoj meliorací zemědělské půdy. *Vědecké práce Národního zemědělského muzea* 29: 99–113.
- Hájek, Pavel 2008. *Jde pevně kupředu naše zem. Krajina českých zemí v období socialismu 1948–1989*. Praha: Nakladatelství Malá Skála.
- Horský, František 1870. *Velkostatek Kolín a jeho důmyslné a vzorné zařízení*. Praha: Matice rolnická.
- Horský, František 1872. *Souhrn a průkaz nejúčinnějších praktických poučných prostředků v pro hospodářské ústavy a malostatkáře za účelem výnosného vedení hospodářství / [s oslovením hospodářův, obsahujícím nejnovější, zvlášť pro ně důležité zkušenosti Frant. rytíře Horského z Horskýfeldu]*. Praha: F. Horský, rytíř z Horskýfeldu.
- Jůva, Karel 1968. *Dějiny meliorací*. Praha: ES VŠZ.
- Jech, Karel 2008. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad.
- Kalný, Adolf 2001. Priorita třeboňského velkostatku v drenážování. In: *Archivum Trebonense. Sborník odborných prací z pramenů jeho-*

- českých archivů. Třeboň: Státní oblastní archiv v Třeboni. 131–133. Dostupné z: <<https://digi.ceskearchivy.cz/1443/68>>.
- Karpíšek, Jaromír 2019. *Proměny krajiny českých zemí ve druhé polovině 20. století z hlediska významných dějinných procesů (odsun, kolektivizace a jejich odraz na modelových územích)*. Disertační práce. Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové. Filozofická fakulta.
- Kvítek, Tomáš – Gergel, Jiří – Ondr, Pavel – Zámešková, Karolína 2006. *Zemědělské meliorace*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, Zemědělská fakulta.
- Láznička, Jan 2011. František Horský – zemědělský vynálezce a organizátor. In: *Osobnosti v zemědělství*. Praha: Národní zemědělské muzeum. 7–25.
- Lom, František 1958. Z vývoje vodních meliorací v Čechách. (Na základě výpovědí starých pamětníků z r. 1932 a studia v archívech Třeboni, Krumlově, Děčíně). *Český lid* 45 (1): 26–28.
- Němec, Antonín 1888. Význam odvodňování a zavodňování půdy pro hospodářství a hlavní zásady této meliorace. In: Lambl, Jan Baptista – Tomeš Jan (eds.). *Rukověť zemědělství. Soubor vědomostí ze všech oborů hospodářství*. Praha: Nakladatel A. Reinwart. 34–40.
- Nožička, Josef 1957. *Přehled vývoje našich lesů*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- Ráček, Antonín – Štěr, Antonín 1977. *Meliorace*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství.
- Reich, Edvard 1937. František Horský. In: Michálek, M[ojic] a kol. *Zemědělství buditelé. Sběrka životopisů mužů o zemědělství zasloužilých*. Praha: Československá Akademie zemědělská. 55–82.
- Rokoský, Jaroslav – Svoboda, Libor (eds.) 2013. *Kolektivizace v Československu*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů.
- Sanetrník, Jan – Filip, Jiří 1991. *Meliorace*. Brno: Vysoká škola zemědělská v Brně.
- Svoboda, Libor 2010. Perzekuce vesnického obyvatelstva v procesu kolektivizace na Jindřichohradecku. In: Blažek, Petr – Jech, Karel – Kubálek, M. a kol. *Akce „K“. Vyhánění sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*. Praha: Pulchra, Česká zemědělská univerzita v Praze. 151–210.
- Šebek, František a kol. 1990. *Dějiny Pardubic*. Pardubice: Městský národní výbor Pardubice.
- Trojan, Boleslav 1880. *Pamětní spis k slavnému sněmu království Českého o naléhavé potřebě důkladné změny zákona o vodním právu s opatřením vodní správy a zemědělské techniky*. Praha: VI. nákl.
- Urban, Jiří 2016. *Kolektivizace venkova v horním Polabí. Od fenoménu k aktérům a jejich motivacím*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů – Karolinum.
- Václavík, František 1869. *Meliorace, čili zlepšení pozemků pro umělé povodňování a opatrování luk, rolí a lesů s poukázáním na dřívější dosud v zemi kapitály, na důležitost lesů, nutnost brzké opravy zákona vodního, na drenažování vlhkých pozemků a na kanalizování Čech*. Praha: VI. nákl.
- Vášků, Zdeněk 1990. Kulturní ekologické inženýrství. *Vesmír* 69 (7): 377–385.
- Vášků, Zdeněk 2011. Zlo zvané meliorace. *Vesmír* 90 (7–8): 440–444. Dostupné z: <<https://vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/2011/cislo-7/zlo-zvane-meliorace.html>>.
- Volf, Miloslav 1967. *Významní členové a spolupracovníci Vlastencko-hospodářské společnosti v království Českém. (K 200. jubileu založení VHS)*. Praha: Ústav vědeckotechnických informací.

Summary

Reclamation in the Czech Lands from the Mid-19th Century to the End of the 1950s

Between 1948 and 1989, large-scale drainage and improvement works were carried out every year in the former Czechoslovakia, which ultimately completely changed the face of the Czech Lands' landscape. Streams, rivulets, baulks, field shrubs, dirt roads, "useless" meadows and pastures, small ponds, wetlands and swamps disappeared. In its first part, the study focusses on a brief description of the development and characteristics of land reclamation in the Czech territory from the 19th century to 1948. In its second part, it pays attention to a quite short but – from the point of view of the development of land reclamation works in the former Czechoslovakia – a very important period from 1948 to the end of the 1950s. During this time the Czech countryside experienced enormous and revolutionary property and social changes as a result of totalitarian communist policies. The private sector was, with few exceptions, liquidated, agricultural production was controlled, centralized and gradually industrialised. The way was opened for massive amelioration interventions, which became one of the symbols of the Communist regime's rule over the Czech and Moravian countryside, was open.

Key words: Landscape intervention; land reclamation; water management; rural collectivization; communist Czechoslovakia